

SAF BAŞKANLIK MODELİNDEN BAŞKANCİ REJİM TİPOLOJİLERİNE GEÇİŞİN AMPİRİK YANSIMALARI

Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÜL*

1. GİRİŞ

ABD başkanlık sisteminden esinlenmekle birlikte, bu rejimin öngördüğü kuvvetler ayrılığı ile bunun uygulamadan kaynaklanan özelliklerine paralellik göstermeyen rejim türlerini ifade etmek için günümüz anayasa hukuku ve siyaset bilimleri literatüründe daha çok “başkancı rejimler”¹ deyimini kullanılmaktadır. Devlet başkanının genel oydan çıktığı her modelin başkanlık sistemi olarak nitelenemeyeceği, zira başkancı rejimlerden başka, cumhurbaşkanının aynı yöntemle seçildiği parlamenter rejimlerin (Avusturya, İrlanda, İzlanda vs.) yanı sıra, Fransa'ninki gibi karma sistemlerin de varlığı göz ardı edilmemelidir.² Siyasal pratikte birbirinden farklı başkancı rejim uygulamalarına rastlanabilse de, sonuçta bu tür sistemler devlet başkanının siyasal hayatı kendi tekeline almasına kadar da yol açan, aslından sapmış rejim modelleri olarak karşımızda durmaktadır.

Başkanlık sistemi gibi, temsili demokrasi temeline dayalı bir hükümet modelinin bir ülkedeki başarısızlık ya da kırılganlığını sadece bu modelin kendisinde aramaya çalışmanın hayli yüzeysel ve kolaycı bir yaklaşım olduğu ortadadır. Bu da siyasal realiteyi sosyal (toplumun bölünmüş yapısı), siyasal (parti ve seçim sistemleri), tarihsel, ekonomik ve kültürel temellerinden bağımsız bir olgu gibi görme çabalarının aceleci bir yansımasından başka bir şey değildir.³ Zaten başkancı rejim uygulamalarının görüldüğü Afrika ve özellikle Güney Amerika ülkeleri gibi nüfus artışı ve aşırı gelir dengesizliğinin tetiklediği sosyo-ekonomik yapıdan kaynaklanan prob-

---

* Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı

¹ Özellikle Latin Amerika ülkelerinde, saf başkanlık sistemiyle ilgisi bulunmayan ve doğrudan doğruya yürütme organını güçlendirip, bu organa üstünlük vermek suretiyle yozlaştırılmış rejimler vardır. Saf başkanlık sisteminden sapan bu siyasal rejimler için “başkancı sistemler” deyimini kullanılmaktadır. Tarık Zafer TUNAYA, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5. Bası, Araştırma – Eğitim - Ekin Yayınları, İstanbul, 1982, s. 188. Erdoğan TEZİÇ, **Anayasa Hukuku**, 9. Bası, Beta Yay., İstanbul, 2004, s. 434. Sartori ise bu tür sistemler hakkında “başkanlıkçı” ifadesini tercih etmektedir. Giovanni SARTORİ, **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, (Çev. Ergun Özbudun), Ankara, 1997, s. 124. Bu ülkelerin siyasal pratiğinde, yürütme iktidarının aşırı güçlenmesi olgusu, doktrinde, “modernize edilmiş otoriter yürütme” (*modernized authoritarian executive*) biçiminde de nitelendirilmektedir. John D. NAGLE / Alison MAHR, **Democracy and Democratization-Post-Communist Europe in Comperative Perspective**, Sage Publications, First Published, London and New Delhi, 1999, s. 250.

² Yavuz ATAR, **Demokrasilerde Anayasal Değişimin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı**, Mimoza Yayınları, Konya, 2000, s. 211.

³ Kemal GÖZLER, **Anayasa Hukukuna Giriş – Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, 5. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2004, s. 98, 108.

lemlere kısa sürede çözüm bulma arayışlarının baskın biçimde öne çıktığı ülkelerde, zorunlu olarak, yasama yetkilerini de üstlenen yürütme organının ve dolayısıyla yürütmenin şefi olan başkanın, sistem genelinde üstün bir konuma geldiğine tanık olunmaktadır. Başkanlık rejiminin tehlikelerine karşı siyasal ve kurumsal alt yapı önlemlerini oluşturamamış ülkelerde, rejimden beklenen faydaları sağlayamamak bir yana, telafisi çok güç zararların ortaya çıkması da kaçınılmaz olacaktır.

2. Saf Başkanlık Hükümeti Modelinin Tanımlayıcı Kriterleri

Bu kriterlerin neler olduğuna geçmeden önce, başkanlık rejiminin kapsayıcı bir tanımının yapılmasında yarar vardır. Ancak bu tanımlamanın, ne ABD uygulamasını esas alan tanımlardaki kadar dar, ne de parlamenter rejim karşısında yer alan başkanlık rejimi tanımlarındaki kadar geniş olmaması gerekmektedir. Zira çok sınırlayıcı bir tanımlama, ABD uygulaması dışındaki çoğu uygulamanın birer sapma olarak değerlendirilip sistem dışına itilmesine neden olurken, çok genişletici bir tanımlama da bizi, parlamenter rejim dışındaki tüm rejimlerin başkanlık rejimi olduğu şeklinde bir düşünceye götürür ki, bu da yürütmenin yapılmasına ilişkin değişik kombinezonların başkanlık rejimi içinde olup olamayacağı konusunda belirsizliklere yol açmaktadır.⁴ Asıl inceleme konumuz sistemin niteliğine ilişkin sapmaların türü ve etkisi üzerine yoğunlaşacak olup, buradaki tanımlayıcı kriterlerin de *saf başkanlık modeli* ile sınırlı tutulmasına çalışılmıştır. Başkanlık rejimi için esas tutulan kriterleri aşağıdaki sıralayabiliriz:

- Yürütmenin tek başlı yapıda olması (monist yürütme),
- Başkanın doğrudan veya ona benzer biçimde halk tarafından seçilmesi,
- Yürütmenin yasamanın güvenine dayanmaması,
- Yasama ve yürütme erklerinin organik ve işlevsel bağımsızlığı.

Burada göz ardı edilmemesi gereken bir nokta var ki o da; her şeyden önce, yapılan bu tanımlama denemesinin bir şekilde dışında kalan ve fakat başkanlık rejimi ile birlikte uygulanmış veya uygulanabilecek formüllerin ise saf başkanlık sisteminden birer sapma olarak algılanacak olmasıdır. Doğal olarak bu yapılırken de, öncelikle tek bir başkanlık modelinin olmadığına vurgu yapılmıştır. Bunun sonucunda da saf başkanlık modelinin bir özelliğinden sapmanın dahi, olumsuz yönde sistemin niteliği üzerinde büyük ölçüde etkili olduğuna ayrıca vurgu yapılacaktır.⁵

⁴ Bu tanım yaklaşımına göre; yasamadan kaynaklanmadığı gibi, yasamaya karşı sorumlu da olmayan, benzer yetkilere sahip iki başlı yürütme yapılmasını öngören bir sistemin, parlamenter sistem olmadığı açıktır. Ancak bu tanımdan hareketle, böyle bir sistemin başkanlık sistemi olup olmadığını kararlaştırmak da mümkün değildir. Başkanlık ve parlamenter hükümet modelleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma için bkz. Elijah Ben-Zion KAMINSKY, "On The Comparison of Presidential and Parliamentary Governments", **Presidential Studies Quarterly**, Vol. 27, 1997, s. 221 vd.

⁵ Sartori, başkanlık sistemine ilişkin bazı tanımlayıcı kriterlerin, uygulamada dönüşüme uğramasının, sistemi de dönüşüme uğratmayacağını belirtmektedir: Sözelimi yasama organına, başkanlık kabinesi üyelerini güvensizlik oyu ile görevden alma yetkisinin tanınması durumunda bile, öncelikle söz konusu kriterin, sonrasında ise, sistemin mantığının ihlal edilmiş olmayacağını vurgulamaktadır. SARTORI, **Karşılaştırmalı Anayasa...**, s. 114.

Değişik başkanlık rejimi uygulamalarında, sisteme eklenen kurumsal for-
müllerin bir kısmı, yukarıda da ele alınan kriterler çerçevesinde tanımlanabilen *saf başkanlık sisteminden sapmalar*dır. Bunun yanında bir diğer sapma ise, sistemi sadece saf başkanlık tanımının dışına çıkarmakla kalmayıp, ‘yürütmenin yasamadan kaynaklanmadığı ve ona karşı sorumlu olmadığı’ bir duruma düşürmektedir ki, bu tip sapma durumları da *geniş anlamda başkanlık sisteminden sapmalar* olarak kabul edilmektedir.⁶ Sistemin saf başkanlık niteliğine herhangi bir etkisi olmayan sapmalar için de *sistem-içi sapmalar* deyiminin kullanılması daha doğru olacaktır.

3. Saf Başkanlık Hükümeti Modelinden Sapma Tipolojileri

Siyasal realiteyi, onun ekonomik, sosyal ve kültürel alt tabakasından ayırmak, her zaman için spekülâtif niteliktedir. Latin Amerika örneğinde de başkanlık yönetiminin güçlüklerinin, ekonomik durgunluk, çarpıcı eşitsizlikler ve sosyo-kültürel mirasla ilişkili olduğu açıktır.⁷ Hükümet sistemi seçiminde ABD’den esinlendikleri açık olan Latin Amerika ülkeleri⁸, ABD başkanlık sistemini aynen almak yerine, sisteme örneğin fesih yetkisi gibi başkanı çok fazla güçlendiren ve “kontrol ve dengeler sistemini” bozan bazı unsurlar eklemiştirler.⁹ Kesintiye uğramama açısından başkanlık sistemini şu ana kadar en iyi işleten Latin Amerika ülkesi Kosta Rika (1949’dan bu yana) olup, onu Venezüela (1958’den beri) izlemektedir. Diğer ülkele-
rin sicili ise Sartori’nin ifadesiyle, “*zayıfla berbat arasında değişmekte*”dir.¹⁰ Şimdi, Sartori’nin “başkanlıkçı” dediği bu ülke rejimlerindeki sapma tiplerine daha yakından bakalım.

a. Monist (Tekli) Yürütmenin Kollejyal (Ortaklaşa) Yapıya Dönüşmesi¹¹

Başkanlık sisteminin en önemli tanımlayıcı kriterlerinden birisi olarak belirtilen “*tek başlı yürütme*” kriteri karşısında, kollejyal nitelikteki bir yürütme tipinin, söz konusu kriter ile çelişmek suretiyle saf başkanlık modelinden ciddi bir sapma oluşturduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Ancak bu sapmanın, sistemi, yürütmenin yasamadan kaynaklanmayan ve yasamaya karşı sorumlu olmayan bir sistem olmanın çıkarmayacağı da aynı rahatlıkla söylenebilecektir. Yani sistemin yine de geniş

⁶ Geniş anlamda başkanlık sistemi ile kastettiğimiz, “yürütmenin yasamadan kaynaklanmadığı ve yürütmenin yasamaya karşı sorumlu olmadığı” biçiminde ifadesini bulan başkanlık sistemidir. Bu tanımda yürütmenin, varlığını ve devamını yasamaya borçlu olmadığı olgusunun, geniş anlamda başkanlık sisteminin belirleyici kriterini oluşturduğu görülmektedir.

⁷ SARTORİ, *Karşılaştırmalı Anayasa...*, s. 124 vd.

⁸ Ergun ÖZBUDUN, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 144.

⁹ ATAR, *a.g.e.*, s. 214.

¹⁰ SARTORİ, *Karşılaştırmalı Anayasa...*, s. 124. Ayrıca bkz. Scoot MAINWARING, “Presidentialism in Latin America”, Edt. Arend Lijphart, *Parliamentary versus Presidential Government*, Oxford University Press, Oxford, 1992, s. 111 vd.

¹¹ Kollejyal yürütme kavramı, ilk planda İsviçre siyasi sistemini hatırlatsa da, bu ülkede yürütme organının halk tarafından değil de, yasama organı tarafından belirlenmesi nedeniyle bu sistem, başkanlık sistemi niteliği taşımamaktadır. 1848 İsviçre Anayasası’nı yapanlar için ABD Anayasası temel bir model olma özelliği taşısa da, “monarşik veya diktatoryal eğilimler” doğurmasından korkulan **tek kişilik yürütme** olgusu benimsememiştir. Bu konuda bkz. Constitutional Reform Committee, “Report on the 1848 Draft Constitution of Switzerland”, Edt. Arend LIJPHART, *Parliamentary versus Presidential Democracy*, Oxford University Press, New York, 1992, s. 173 vd.

anlamda bir başkanlık sistemi olarak varlığını sürdüreceğini ileri sürmek mümkündür.

Doktrinde, başkanlık rejiminin “*tek başlı yürütme*” kriteri dışındaki diğer kriterlerinin, yasama ve yürütme organlarının göreceli bağımsızlıklarını vurguladığına ve bu bağımsızlığın özünde de, bu erkler arasındaki karşılıklı denetimlerin sağlanması amacının bulunduğuna dikkat çekilmekle birlikte, bu amacın da anti-majörter, yani çoğunlukçuluğa karşı bir eğilim taşıdığına yollama yapılmaktadır. İşte tam bu noktada başkanlık rejiminin özü, çoğunlukçuluğa karşı bir eğilimi yansıtırken, bu hükümet modelinin tanımını tek başlı yürütme üzerine kurmanın, kuramsal açıdan bir paradoks oluşturduğu konusunda da doktrinde yaygın bir yaklaşım sergilenmektedir.¹²

Başkanlık sisteminin tanımlayıcı kriterleri arasındaki yukarıda yer verilen çelişkinin, sistemin değişik bir tanımlamaya kavuşturulmasıyla giderilebileceğini sanmıyoruz. Zira asıl çelişki, başkanlık sisteminin ABD örneğine göre oluşturulmasından doğan başkanlık anayasasının iç çelişkisidir. Başkanlık sistemine yönelik çoğunlukçu olma eleştirisinin, sistem içerisinde denenebilecek kollejyal yürütme uygulaması ile giderilebileceği de söylenebilir. Böylesine bir durum sapma oluştursa da, başkanlık sistemi içinde uygulanabilmesine bir engel bulunmamaktadır. Üstelik kollejyal bir yürütmenin, sistemin diğer özellikleri ile uyumlu bir bütünlük oluşturacağı da ileri sürülmektedir.¹³

Yürütmenin fonksiyonlarının tek veya çoğul bir birimce yerine getirilmesi bakımından görülen sapmaların, sistemi bütün bütün başkanlık olmaktan çıkaracağına ilişkin tereddütler böylece giderilmekle birlikte, bu konuda başka iddialar da vardır. O da; kollejyal yürütmenin başkanlık sistemine yönelik, “*ya hep ya hiç*” türü bir yaklaşımdan doğan siyasal kutuplaşma potansiyeli ile iktidarın kişiselleşmesinin yol açtığı çoğunlukçu olma türünden sorunları çözüme kavuşturacağı noktasındaki beklenti iddialarıdır. Zaten sorunların temelinde, başkanlık rejiminde yürütme organını tek kişiden ibaret olarak düzenleme olgusunun yattığına da vurgu yapılmaktadır. Tamamen bir öngörü niteliğindeki bu yaklaşıma karşı Hamilton da karşı görüş geliştirmiştir. O’na göre, yürütme fonksiyonunun çoğul bir organ tarafından yerine getirilmesi halinde, bu durum kararların alınmasını zorlaştırarak zayıf bir yapının meydana gelmesi ve de toplumun hiziplere bölünmesi gibi etkilerde bulunabilecektir.¹⁴

¹² Matthew Soberg SHUGART / John M. CAREY, **Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 21.

¹³ Bu konuda karşı bir görüş olarak Shugart ve Carey açısından, kontrol ve dengeler (*checks and balances*) sistemi ile tek kişilik yürütmenin bir arada bulunması, başkanlık sistemine özgü bir çelişki olarak benimsendiği takdirde, kollejyal başkanlığın bütünüyle değişik bir rejim tipine dönüştüğünü kabul etmek gerekmektedir. SHUGART / CAREY, **a.g.e.**, s. 94-95. Ancak bize göre, kollejyal başkanlığı saf başkanlık sisteminin dışında ele almakla birlikte, yine o sistemin bir türevi biçiminde değerlendirmek de yazarların ileri sürdüğü mantık ile çelişmemektedir.

¹⁴ Hamilton’un bu konudaki görüşlerine daha geniş açıdan bakıldığında, düşüncelerini hangi temellere oturttuğu da görülecektir. Hamilton, birden çok kişinin ortak bir işe giriştikleri veya ortak bir şeyi yönetmeye kalkıştıkları durumlarda görüş ayrılığı riski olduğunu belirtmekle birlikte şunları da eklemektedir: “*Eğer bunlar bir kamu görevinde veya makamında bulunuyorlarsa, eşit itibar ve otoriteye sahip iseler kişisel yarışma ve*

Başkanlık sisteminden sapma varyasyonlarından ilkinin oluşturan *kollejjal yürütme* yapılanması, Hamilton'un karşı görüşlerini dayandırdığı gerekçelerdeki haklılık payı da hesaba katılırsa, bazı yönleriyle olumlu sonuçlar meydana getirebilecektir. O da bu yürütme yapılanmasının, başkanlık sisteminin özündeki *kontrol ve denge* düşüncesi ile uyum gösterip, yukarıda da altı çizilen, sistemin iç çelişmesini ortadan kaldıran bir alternatif sunmasından dolayı, başkanlık sistemi bünyesinde denenmesi yoluna gidilebilmesidir. Böyle bir amacı sağlamaya yönelik olarak kurulacak bir kollejjal yürütmenin, gerçek bir güç paylaşımını öngörmek suretiyle, yürütmede azınlığın temsil edilmesini sağlaması ve sistemdeki çoğunlukçu yönelimden kaynaklanan, *ya hep ya hiç* biçimindeki yaklaşımı barındıran siyasal kutuplaşma potansiyelini ve iktidarın kişiselleşmesi sorununu bir dereceye kadar giderebileceği varsayılmaktadır. Bu şekildeki bir yürütme yapılanmasının, aynı zamanda derin bölünmeler içeren toplumlardaki çatışmaların barışçılı bir tarzda çözüme kavuşturulmasına da katkıda bulunacağı hesaba katılmaktadır.¹⁵

Başkanlık yürütme organının kollejjal yapıda olması, bu sistem içinde tek başlı yürütme olgusundan doğabilecek uyumsuzlukları düzenlemeye yarayan bir araç olmakla birlikte, bu yürütmenin seçiminde bazı alternatif örüntüler kullanılmaktadır. Bunlardan birisi de, azınlık temsilini sağlamak üzere nisbi seçim sisteminin kullanılmasıdır. 1960 Anayasası ile yürütmesini kollejjal bir şekilde düzenleyen Kıbrıs'ta, bu seçim sisteminin kullanılmasıyla, başkanlık edecek kişiler tüm adadaki seçmenlerce (%18 Türk, %78 Rum) aynı oy pusulası ile seçilmişlerdir. Ancak sistemde kilitlenmeye neden olabileceğinden dolayı, iki kişilik yürütmeden kaçınılsa da, kollejjal yürütmeye bir dönem anayasasında yer veren Uruguay örneğinin tersine, bu yürütme yapılanması olabildiğince az sayıda kişiden oluşması nedeniyle işlerliği daha fazla olabilecek bir alternatif oluşturmaktadır.¹⁶

Uruguay modeli yürütme yapılanmasına bakıldığında, yürütme alanındaki yetki ve sorumlulukların sadece başkan ve konseyden oluşan çift başlı yürütmenin kendi içinde paylaşılmakla kalmayıp, konsey üyesi bakanlar arasında da bölünmesi nedeniyle, buradaki rejimin gerçek bir '*çoğul başkanlık modeli*' olmadığını görülmektedir.¹⁷

---

hatta düşmanlık tehlikesi çok büyük olur. Bu sebeplerden biri veya hepsi yüzünden en sert anlaşmazlıkların çıkması muhtemeldir. Anlaşmazlık ortaya çıkınca da, araları açılanların gördükleri saygı azalır, otoriteleri zayıflar, planları ve işleri aksar. Bu ülkenin en yüksek yürütme makamı birçok kişinin elinde ise ve bu makama böyle bir anlaşmazlık girerse, devletin en nazik bulunduğu sırada hükümetin en önemli tedbirleri alması engellenmiş veya olanaksız hale gelmiş olabilir. Asıl kötüsü, bu anlaşmazlıklar, topluluğu, yüksek makamda bulunan çeşitli kimseleri bağlanmış zümreler haline getirip, şiddetli ve uzlaşmaz bölünmelerin ortaya çıkmasına yol açabilir" Alexandre HAMILTON, James MADISON, John JAY, **Anayasa Üzerine Düşünceler: Federalistler'in Makalelerinden Seçmeler**, (Çev. Mümtaz Soysal), Yenilik Basımevi, İstanbul, 1962, s. 70.

¹⁵ SHUGART / CAREY, a.g.e., s. 102.

¹⁶ SHUGART / CAREY, a.g.e., s. 102-105.

¹⁷ Luis Eduardo GONZALES / Charles Guy GİLLESPİE; "Presidentialism and Democratic Stability in Uruguay", Edt. Juan J. Linz and Arturo Valenzuela, **The Failure of Presidential Democracy**, Baltimore and London, The John Hopkins University Press, 1994, s. 227-228. Jose Battle ORDONEZ, "A Collegial Executive for Uruguay", Edt. Arend Lijphart, **Parliamentary versus Presidential Government**, Oxford University Press, Oxford, 1992, s. 175 vd.

b. Başkanın Yasama Organı Tarafından Seçilmesi

Daha önce de başkanlık rejiminin ikinci tanımlayıcı kriteri olarak, ‘tüm yürütme erkini şahsında toplayan başkanın, doğrudan veya dolaylı bir biçimde halk tarafından seçilmesi’ şartına yer vermiştik. Bu temel faktörün tersine, yürütme organının belirlenmesinde yasamanın yetkisinin basit bir onay olmaktan çıkarılıp, onun kendi tercihini yapabildiği gerçek bir seçme yetkisine dönüştürülmesi ile birlikte, söz konusu kritere açık bir aykırılık durumu da ortaya çıkacaktır. Gerçekten de yürütmenin yasama organınca seçilmesi, hiçbir şekilde başkanlık sistemi bünyesinde düşünülemeyecek ve de sistemi bütünüyle başkanlık sistemi olmaktan çıkaracak bir sapma sayılmaktadır. Sistemini başkanlık olarak nitelendirse de, yürütme organını yasama meclisine seçtirmekle başkanlık sisteminin en temel bir kuralına aykırı davranan Bolıvy’a’daki durum, yasama organının yürütmeyi *seçme* (selection) sinden ibaret iken, ABD ve Şili’de ise *seçim* (election) den, yani yürütmeyi belirleme yetkisinin halka bırakılmasından söz edilmektedir.¹⁸

Yürütme organının yasama meclislerince seçilmesi olgusu, her ne kadar başkanlık sisteminin özüne ilişkin önemli bir sapma niteliği taşısa da, başkanlık sistemine yönelik bir takım eleştirilerin bertaraf edilmesinde bu olgunun ciddi katkıları söz konusu olmaktadır.

Her şeyden önce bu ampirik durum, yani yürütmenin (başkanın) yasama organınca belirlenmesi sistemi, en büyük siyasal ödül olarak görülen başkanlığı elde etme konusunda, seçim öncesinde veya sonrasında uzlaşmayı zorunlu kılmaktadır. Bu da, ‘ya hep ya hiç’ türü siyasetin içerdiği siyasal kutuplaşma potansiyelini ve bu potansiyelin yol açtığı tehlikeyi bir ölçüde gidermektedir. Zira yürütme organını tek başına temsil eden başkanın yasama organınca seçilmesi durumunda başkan, kendisini seçen güç olarak yasama önünde, bütün bütün bağımsız olamayacaktır. Durum böyle olunca da başkanlık seçimleri, kazanan kimsenin her şeyi kazandığı seçimler olma niteliğini yitirecektir. Ayrıca, başkanlık seçimlerinin yasama meclisinde çeşitli ittifaklar yapılmasını gerektirmesi de, başkanın halk tarafından seçilmesinden kaynaklanan sanal (sahte) meşruluk iddiasını ileri sürmesini de güçleştirir.¹⁹ Bu ise,

¹⁸ Anlamca birbirine çok yakın görünen *selection* ve *election* kelimelerinin anlamları bakımından yapılmış bir çözümleme denemesi için bkz., Giovanni SARTORİ, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, (Çev. Tuncer Karamustafaoğlu / Mehmet Turhan), Yetkin Basımevi, Ankara, 1993, s. 181 vd. Bu arada Bolıvy’a örneği konusunda Arend Lijphart’ın değişik bir görüş ileri sürdüğünü görmekteyiz. Lijphart, yürütme organının belirlenmesinde Bolıvy’a’daki uygulamada, yasamanın seçme yetkisinin daha önceden yapılan halk tarafından seçimle sınırlandırılmış olduğunu belirtmek suretiyle, bu ülkedeki başkan seçiminin halk tarafından seçim yolu ile gerçekleştiğini ima etmeye çalışmıştır. Arend LIJPHART, “Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations”, Edt. Juan J. Linz and Arturo Valenzuela, **The Failure of Presidential Democracy**, The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994, s. 94. Yasama organının sistem üzerindeki etki ve konumu hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. David CLOSE, **Legislatures and The New Democracies in Latin America**, Lynne Rienner, Boulder, London, 1995. Scoot MORGENSTERN / Benito NACIF, **Legislative Politics in Latin America**, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

¹⁹ Nur ULUŞAHİN, **Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1999, s. 180.

parlamentoda farklı siyasal partilerin ittifakı sonucunda seçilmiş bir başkan için, iktidarını aynı ölçüde kişiselleştirememesi anlamına gelmektedir.

Yürütme organının kollejal yapıda olmasından geri kalmayan ve hatta daha öte bir başkanlık rejimi sapsması olarak kabul edilen, yürütmenin yasama organınca seçilmesi durumunda, yasama-yürütme işbirliğini sağlayacak koalisyonların oluşacağı da rahatlıkla söylenebilir. Böyle bir sonuç da bize, söz konusu sapmanın başkanlık sisteminin en temel sorunlarından biri olan, çift meşruluktan kaynaklanan tıkanmaları aşmaya yönelik bir alternatif sunmakta olduğunu gösterir. Bu bakımdan doktrinde Boliviya sistemi hakkında, *çok partili parlamentarizmin koalisyonları ile tek partili parlamentarizmin veya gerçek (saf) başkanlığın 'yürütme istikrarını' birleştirdiği* biçiminde saptamalar yapılmaktadır.²⁰ Bu da söz konusu modelin hem parlamenter hem de başkanlık sistemi karşısındaki olumlu yönlerini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

c. Yasama İle Yürütmenin Parlamenter Etkileme Araçlarıyla Donatılması

Kuvvetlerin sert ayrılığı modelini benimseyip uygulayan başkanlık sisteminin temel belirleyici kriterlerinden olan, “*yasama ve yürütme organlarının karşılıklı bağımsızlığı*” kriteri içerisinde de incelenebilecek olan, “belli bir dönem için seçilen yürütmenin yasamanın güvenine dayanmaması” olgusu, bu sistemi karakterize eden en temel unsur olmasından dolayı, sistematığımız içinde üçüncü tanımlayıcı kriter olarak ele alınmıştı. Bu kriteri doktrinde, ‘her iki organın karşılıklı bağımsızlığı’ biçiminde tanımlayan yazarlar da vardır.²¹ Doktrindeki bu yaklaşımlara karşı olmakla beraber, bu kriterin karşılıklı bağımsızlık kriteri içinde özel bir yeri olduğunu da belirtmeden geçemeyeceğiz.

Yürütmenin, yasama organının feshine karar verebildiği sistemlere *başkancı* veya *başkanlı rejim* denilmesinin doktrinde yaygın bir teamül olduğuna yukarıda yer vermiştik.²² Ancak durum böyle iken, yürütmenin yasama organını fesih yetkisine sahip olmasının, diğer tanımlayıcı kriterlerin bulunması kaydıyla, başkanlık sistemini başka bir sisteme dönüştürmeyeceği de literatürde kabul görmektedir. Bu durum olsa olsa *sistem – içi bir sapma* biçiminde değerlendirilebilir.²³ Doktrinde, bu

²⁰ SHUGART / CAREY, a.g.e., s. 84. Doktrinde parlamenter sistem örüntüleri de kendi içinde *çok partili* ya da *iki partili parlamentarizm* biçiminde tasnif edilebilmektedir. Ancak burada Shugart ve Carey’in “tek-partili parlamentarizm” deyimi ile, her halde siyasal yarışmanın daha çok iki büyük parti arasında cereyan ettiği ve yürütme organının tek bir partiden oluşan tutarlı bir bütün taşıdığı Westminster tipi parlamenter sistemleri anlatmak istediklerini düşünmekteyiz. Zira bu tip sistemlerde tek bir partinin oluşturduğu hükümet, parlamentoda sağlam bir çoğunluğun desteğine sahip bulunduğu için yürütme istikrarsızlığı gibi bir problemle de karşılaşmamaktadır.

²¹ SHUGART / CAREY, a.g.e., s. 19.

²² *Başkancı* veya *başkanlı rejim* deyimleri, başkanlık ve parlamenter rejime ilişkin bazı özelliklerin üzerinde bulunduğu karma hükümet biçimlerini de kapsayan geniş bir alanı tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Bu rejimlere özgü ortak özellik, yürütme alanında önemli yetkilere sahip bir başkanın öngörülmesinin yanında, parlamenter rejimlerin bazı temel ilkelerine de (yürütme alanında yetkili bir başbakan, fesih ve güvensizlik oyu mekanizmaları gibi) bünyelerinde yer vermeleri olmuştur.

²³ Sartori ise, başkanın yasama organını feshetme yetkisine sahip olmasını, ABD modelinden bir sapma olarak görmekle birlikte bu durumun, kendisinin başkanlık rejimine ilişkin getirdiği tanımlayıcı kriterlere aykırı düşmediğini ve işin özünü hemen hemen hiç etkilemediğini ifade etmektedir. SARTORİ, **Karşılaştırmalı**

konumdaki bir yürütmeyi temsil eden başkan için “*süper başkanlık*” deyiminin kullanılması pek de haksız sayılmaz. Zira görevinden alınamayan başkana, kabine üzerindeki diğer tüm yetkilerine ek olarak, yasama organını fesih yetkisinin de tanınması yürütmeyi son derece güçlü bir konuma getirmektedir.

Buna karşılık, *yasama organının yürütmeyi güvensizlik oyu ile düşürebilmesi* karşısında ise bu durum, başkanlık sistemini karakterize eden, ‘yürütmenin yasama-ya karşı sorumlu olmaması’ biçimindeki en temel kriterden bir sapma oluşturması nedeniyle, böyle bir sistemin saf başkanlık sistemi sayılamayacağı da açıktır. Bunun da ötesinde, böyle bir sistem, geniş anlamda da başkanlık sistemi olarak değerlendirilemez. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi, bu yolla yürütmenin yasamaya karşı sorumlu olmaması ilkesi ortadan kalkmış olmaktadır. Başkanın siyasal nedenlerle görevden alınamamasına karşılık, başkanlık kabinesi üyelerinin güvensizlik oyu²⁴ ile düşürülebilmesi ise, olsa olsa geniş anlamda başkanlık sisteminden bir sapma oluşturur. Yasama organının bireysel kabine üyelerine güvensizlik oyu verebildiği ve hatta onları görevden alabildiği durumlarda bile, söz konusu tanımlayıcı kriterin ihlal edilmediğini belirten Sartori, bu durumu, bizim de katıldığımız gerekçesiyle şöyle açıklamaktadır: “Kriter ihlal edilmiş olmaz, çünkü her iki durumda da atama yetkisini tek taraflı olarak elinde bulunduran ve kabine mevkilerini dilediği gibi dolduran gene de başkandır.”²⁵ Bunun sonucu olarak da, yürütmenin yasamayı fesih yetkisine sahip olması sert kuvvetler ayrılığına ters düşüp, sadece bir *sistem-içi sapma* olarak kabul edilirken, yasamanın yürütme üyelerini görevden uzaklaştırabilmesi durumu ise, (*geniş anlamda*) *başkanlık sisteminden sapma* biçiminde ele alınabilecektir.

Yürütmenin, yasamanın güvensizlik oyu ile düşürülebildiği başkancı sistem uygulamalarında, Ekvador²⁶ örneğinde olduğu gibi, en son karar yetkisi başkana ait olsa dahi, yasama organının inisiyatifinin *dolaylı* bir biçimde de olsa devreye girmiş olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Peru’da ise süreç, 1933 Anayasası’na kadar özde başkanlık yönünde gelişirken, son iki anayasal düzenleme açısından ise yürütme organının, başkanın yanı sıra başbakan ve bakanlardan oluşması ve yürütmenin

Anayasa..., s. 133. dpn. 11. Bu konuda aynı görüşü paylaşan Shugart ve Carey ise, bu sistemi “süper başkanlık” (*super-presidential*) biçiminde nitelenin daha uygun olacağını belirtmişlerdir. SHUGART / CAREY, **a.g.e.**, s. 129. Mustafa ERDOĞAN, **Anayasal Demokrasi**, 7. Baskı Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s. 211 vd. ATAR, **a.g.e.**, s. 214.

²⁴ Burada kullanılan *güvensizlik oyu* terimi, başkanlık sistemi bünyesinde uygulandığı biçimiyle, parlamenter sistemdeki anlamından farklı olarak, her zaman bir bakanın veya kabinenin düşmesi sonucunu doğurmamaktadır. Dolayısıyla bu terimin parlamenter sistemdeki teknik anlamı, *başkancı sistemler* açısından benzer sonuçları meydana getirmemektedir.

²⁵ SARTORİ, **Karşılaştırmalı Anayasa...**, s. 114.

²⁶ Başkanlık rejimi denemelerine 1830’da başlayan Ekvador’da günümüze kadar yapılan pek çok anayasadan sonuncusu olan 1978 Anayasası’na göre başkan, yasamanın güvensizlik oyu ile düşürülememektedir. Catherine M. CONAGHAN, “Loose Parties, ‘Floating’ Politicians, and Institutional Stress: Presidentialism in Ecuador: 1979–1988”, Edt. Juan J. Linz and Arturo Valenzuela, **The Failure of Presidential Democracy**, The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994, s. 329.

bu ikinci kanadının yasama önünde sorumlu olması ile parlamentarizme kayma eğilimleri sergilemektedir.²⁷

Diğer sapma örneklerinde olduğu gibi, yürütmenin yasamanın güvensizlik oyu ile düşürüldüğü sapma örneğinde de, saf başkanlık sisteminin katlılığından kaynaklanan tıkanmaların giderilmesi yönünde bu sapmaların olumlu işlev gördüğü ileri sürülmüştür. Ancak güvensizlik oyunun böyle bir işlevi olabilmesi için, başkanın kabinenin atanmasına ilişkin yetkilerinin elinden alınması veya güvensizlik oyu ile başkanın da görevden alınabilmesi gereklidir. Yoksa güvensizlik oyu ile kabinenin bir üyesinin ya da tümünün görevden alınması ve fakat kabine üyelerini atama yetkisinin başkana ait olması bir arada düşünüldüğünde bu durum, yürütme ve yasama organları arasında bir uyumsuzluğa davetiye çıkarmak anlamına gelecektir.²⁸ Yürütme ve yasama arasındaki ilişkilerin gergin olduğu bir dönemde, yasamanın görevden aldığı kişiyi başkanın yeniden atayabilecek olması, gerilimin daha da artmasına yol açmak demektir. Böylesi bir ortamda, var olan uyumsuzluğun sürdürülmesinin ise, *yürütme istikrarsızlığını* da bir hayli körükleyeceğini ileri sürmenin de kehanet olmayacağı açıktır.²⁹

Yukarıda, yasamanın tek taraflı olarak yürütmeyi güvensizlik oyu ile düşürebilmesinin, başkanın kabinesini serbestçe oluşturabilmesi ve kabinenin görevden alınamaması nedeniyle, yasama ve yürütme organları arasındaki çatışmayı yumuşatmaktan çok, daha da artıracığına vurgu yapılmıştı. Bu durumda akla hemen şu soru gelmektedir: Yasamaya tanınan bu yetkinin karşılığının yürütmeye de tanınmasıyla, silahların dengelendiği ve böylece her iki organ için, kendi meşruluk iddialarında direnmeyi kırarak caydırıcılığın sağlandığı iddiası ileri sürülebilecek midir?

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, yürütme şefinin (başkan) yasama organını feshetme veya güvensizlik kararını veto yetkisine sahip olması, onun, yasamanın yürütmeyi düşürme yetkisini her zaman etkisiz kılacak karşı silahlarla donatıldığını göstermemektedir. Bu konuda Uruguay örneği dikkat çekicidir. Orada yürütmenin yasamayı feshetme yetkisi, güvensizlik kararının belli bir çoğunluğun üzerinde alındığı durumlarda tanınmamıştır. Bu durum karşısında, yasama organında yeterli çoğunluğu bulunmayan başkanın, sahip olduğu karşı silahın ne ölçüde etkili olduğu da ortaya çıkacaktır. Bunun da ötesinde, yasamanın güvensizlik sürecini başlatmasından sonra, hükümette bulunan partinin yasama meclisinin feshedilmesini önlemek için kendi hükümetine güvensizlik oyu verebildiği de görülmüştür.³⁰ Süreç böyle işlerken, yeni yasama seçimleri ile meclis aritmetiğinin değişebilmesi de söz

²⁷ Cynthia Mc CLINTOCK, "Presidents, Messiahs, and Constitutional Breakdowns in Peru", Edt. Juan J. Linz and Arturo Valenzuela, **The Failure of Presidential Democracy**, The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994, s. 363.

²⁸ SHUGART / CAREY, **a.g.e.**, s. 113.

²⁹ SHUGART / CAREY, **a.g.e.**, s. 113.

³⁰ Güney Amerika ülkelerinden Uruguay'da, 1969 yılında başkan, Genel Meclis'in bir bakan hakkındaki güvensizlik kararını anayasal yetkisine dayanarak reddetmiştir. Başkanın vetosuna karşı koymak için gerekli olan 3/5 çoğunluk ise, başkanın meclisi feshetmesini önlemek isteyen Colorado Partisi'nin, kendi hükümeti aleyhinde oy kullanması sonunda sağlanmıştır. GONZALES / GILLESPIE, **a.g.m.**, s. 232-233.

konusu olamayacağından, kabinesinden bir bakanın veya tüm kabinenin görevden alınması karşısında başkanın eli kolu bağlı kalacaktır.

İkinci olarak, yukarıdaki gibi durumlarda bakanını veya kabinesini değiştirmek zorunda kalan başkanın, politikalarını değiştirmesini sağlayacak hiçbir zorlayıcı kurumsal güç de bulunmamaktadır. Uruguay'ın 1934 ve 1942 Anayasaları istisna tutulursa, bu gibi sistemlerde yürütme şefi konumundaki başkanın görevden alınabilmesi de mümkün değildir. Bu da, yasamanın elindeki güvensizlik oyu mekanizmasının, sistem içi tıkanmaları aşmaya yarayacak bir fonksiyon görmesine engel olmaktadır. Üçüncü olarak da, yürütme şefine yasama meclisini fesih yetkisinin tanınması, güvensizlik oyu verilmesi kaydıyla söz konusu olabilmektedir. Yoksa başkan bu yetkiyi kendi isteğiyle kullanamaz. Dolayısıyla, karşılıklı silahların dengelendiği ve her iki organın meşruluk iddiasında direnmesini önleyecek caydırıcılığın sağlandığını vurgulamak da pek mümkün görülmemektedir. Yürütmenin elinde sadece bir savunma aracı olarak kullanılabilir fesih yetkisi de, sistemdeki tıkanmaların önünü alamayacaktır.³¹

Demek ki yasama ve yürütme organlarının karşılıklı etkileme araçlarına sahip olduğu bu türden başkanlı sistemlerde, yukarıda anlatılanları da dikkate aldığımızda, böyle bir sistemde özellikle de yürütmenin yepyeni problemler ile karşılaşacağına kuşku yoktur. Zira kabinesi yasama organı tarafından görevden alınmakla birlikte, yasama meclisini feshedip yeni seçimlere gitme imkânından yoksun olan başkan, kendisine muhalif çoğunluğun siyasal desteğine sahip bir kabine oluşturmak ve böyle bir kabine ile görev yapmak zorunda kalabilmektedir. Böyle bir durumda ise, başkanın ülkeyi daha çok kararnameler ile yönetme yolunu seçtiği sıkça görülmektedir.

4. Başkanlı Rejim Tipolojilerinin Genel Değerlendirmesi

Buraya kadar anlatılanları genel olarak bir değerlendirmemiz gerekirse, başkanlık sisteminin işleyişindeki güçlükleri gidermek amacıyla, yürütme ve yasamaya tek taraflı ya da karşılıklı olarak tanınmış olan bir diğ erinin hukuki varlığına son verebilme yetkisinin, aynen parlamenter sistemde meydana getirdiği etkiyi göstermeyerek siyasal tıkanıklığı önleyemediğine tanık olunacaktır. Bu olgunun temelinde ise parlamenter sisteme ilişkin şu gerçeklik yatmaktadır: Parlamenter sistemlerde yürütmenin yasama organının güvenine dayanması temel bir ilkedir. Yürütmenin yasamanın güvensizlik oyu ile düşürülebilmesi ile ilgili bu formül başkanlı rejimne eklendiğinde ise, başkan siyasal nedenlerle bu güvensizlik oyunundan etkilenmemekte, etkilenen kabine mevkilerini ise "hükümet başkanı" sıfatıyla dilediği gibi yeniden oluşturabilmektedir.³² Bu durum ise, yürütmenin yasama önünde tam bir

³¹ ULUŞAHİN, a.g.e., s. 194-195.

³² SARTORİ, *Karşılaştırmalı Anayasa...*, s. 114. Aşırı güçlü ve hatta otoriterizm kayabilececek yetkilerle donatılmış bir yürütme organı karşısında, yasama organları ve yargı sistemleri bütün anayasal fonksiyonlarını tam olarak yerine getirebilmeleri için gerekli olan özerklikten, itibardan, kaynaklardan ve yeteneklerden günümüzde de yoksun bulunan Latin Amerika ülkelerinin başkanlı modele kaymasının arkasında, yürütme şefine tanınan abartılı yetkiler yelpazesinden çok, bu ülkelerin çoğunda demokratik kurumların hala zayıf olması ile birlikte, aşırı yolsuzluk, siyasal kutuplaşma, ordunun yaygın nüfuzu ve halkın hükümet ve siyasete

siyasal sorumluluğuna gidememek bir yana, her iki organ arasındaki uyumsuzlukların daha da artmasına adeta çanak tutmaktadır. Benzer biçimde başkanın görev süresi sabit olup görevinden alınamaması karşısında, onun bir de yasama organını fesih yetkisini kullanması ise, siyasal tıkanmanın çözüme kavuşturulması noktasında hiç de etkin bir güvence mekanizması olmamaktadır. Parlamenterizme özgü olan, yasama ve yürütme organlarının karşılıklı etkileme araçlarının, başkanlık sistemindeki tıkanmaların aşılabilmesi için caydırıcı bir nitelik taşımaması bir yana, siyasal kupaşmayı ve dolayısıyla çatışmayı da körüklediği görülmektedir.

5. SONUÇ

Her siyasal kurumun olduğu gibi, hükümet sistemi bazında başkanlık modelinin de diğer hükümet modellerine göre birtakım güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Bunlardan hangisinin baskın çıkacağı da, her ülkenin kendi siyasal parti sistemi, sosyal bölünmüşlük, siyasal kültür vb. faktörlere bağlıdır. Yani her politik sistem uygulandığı ülkenin töreleri, değerleri, düşünce ve davranış biçimleriyle bir bütünlük arz eder. ABD gibi bir ülkede başkanlık sistemi başarılı sonuçlar verirken, Latin Amerika ve bazı Afrika ülkelerinde ise tam tersi sonuçların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir.

Latin Amerika'daki başkanlık sistemleri endişe verici bir kırılma ve istikrarsızlık siciline sahip olagelmıştır. Bu sicilde çarpıcı ekonomik eşitsizliklerin, spekülasyon sosyo-kültürel mirasın ve yanlış parti sistemlerinin yanında, tıkanıklık oluşturma mekanizmasını içinde taşıyan siyasal sistemin kendisinin de etkili olduğu ortadadır. Başkanlık sistemini kesintisiz götüremeyen birçok ülkede demokratik denetim mekanizmasının ana bileşenleri sayabileceğimiz ifade özgürlüğünü, devletin toplumdaki değil toplumun devletten korunmasını, yatay ve dikey kuvvetler ayrılığını garantileyen bir anayasa, bağımsız yargı, yürütmeyi şeffaflığa zorlayan parlamenter kurumlar, bağımsız ve özgür basın, aktif sivil toplum gibi kurumlar eksiktir. Dünyanın başkanlık modelini benimseyen pek çok ülkesinde, öngörülen bu gibi güvencelere rağmen modelin kısa zamanda ve kolayca diktatörlüğe dönüşmesine hizmet eden bu eksiklikler yüzünden 1787'den bu yana aksamayan Amerikan demokrasisi başkanlık uygulamaları içinde tek başarılı örnek sayılmaktadır. Halkın seçtiği bir kişinin parlamentonun güveninden bağımsız olarak yürütme yetkisini elinde topladığı saf başkanlık pratiği ile ABD, birçok ülkenin bu sisteme yönelmesinde ilham kaynağı olmuştur. Ancak ABD'deki siyasi istikrarın kurumsal dayanak-

---

karşı artan güvensizlik olguları yatmaktadır. Demokrasiyi işler kılmak için elbette yürütme şeflerinin, liderlik edecek ve saygı görececek kadar güçlü olması gerekirken, bunların iktidarları hem mutlak olmamalı, hem de yasama organlarının yürütme erkini sınırlayacak otoriteleri bulunmalıdır. Peter HAKİM / Abraham F. LOWENTHAL, "Latin Amerika'nın Kırılma Demokrasileri", **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, (Çev. Ergun Özbudun), Derleyenler: Larry Diamond / Marc F. Plattner, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 357, 367. Bruce W. FARCAU, **The Transition to Democracy in Latin America – The Role of The Military**, Westport, Connecticut-London, 1996, s. 15 vd. Latin Amerika başkanı sistemlerindeki reform düşünce ve uygulamaları konusunda bkz. Carlos Santiago NINO, "Ideas and Attempts at Reforming The Presidentialist System of Government in Latin America", Edt. Arend Lijphart, **Parliamentary versus Presidential Government**, Oxford University Press, Oxford, 1992, s. 128 vd.

ları ister parlamentarizm, ister başkanlık sistemi ile yönetilsin bütün demokrasiler için "olmazsa demokrasi de olmaz" türünden bir nitelik arz eder. Bu temel unsurların en dikkati çekenleri ordunun sivil otoriteye tabi olması, yetkinin atanmışlar değil seçilmişler elinde yoğunlaşması, yetkilileri hesap vermeye yükümlü kılan denetim mekanizması ile birlikte bağımsız yargı ve özgür basın olarak sıralanabilir. Bunlar yukarıda da belirttiğimiz gibi eksikliğinde birçok başkanlık uygulamasını kesintiye uğratan, demokratik denetim mekanizmalarındaki ana bileşenlerdir.

Latin Amerika ülkeleri için güçlü ve istikrarlı bir hükümet modelini sağlamak noktasında, bu ülkelerin başkanlık sistemini ıslah etmekten çok parlamenter bir model denemeleri sanki daha sağlıklı sonuçlar verebilecektir. Zira başkanlık sisteminin demokratik rejimleri sürdürmesi, parlamenter sisteme oranla daha az muhtemel görünmektedir. Yapısal karakteri siyasal tıkanmalara neden olabilen başkanlık sistemleri "katı" iken, parlamenter sistemler ise daha "esnek"tir. Esnek parlamenter sistem, kendi kendisini düzeltici mekanizmaları nedeniyle, katı sisteme oranla tehlikeye çok daha az maruz kalabilmektedir. Zaten parlamenter sistemdeki krizlerin **rejim krizleri** olmaktan çok, **hükümet krizleri** olması da bu yaklaşımı desteklemektedir. Ayrıca başkanlık sisteminin katılığını yumuşatmaya yönelik bir yol olarak, karma bir hükümet modeli niteliğiyle yarı-başkanlık sisteminin (pek kullanılmayan diğer ifadesiyle yarı parlamenter sistemin) de göz ardı edilmemesinde yarar vardır.

KAYNAKÇA

- ATAR, Yavuz; **Demokrasilerde Anayasal Değişmenin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı**, Mimoza Yayınları, Konya, 2000.
- CLOSE, David; **Legislatures and The New Democracies in Latin America**, Lynne Rienner, Boulder, London, 1995.
- CONAGHAN, Catherine M.; “*Loose Parties, ‘Floating’ Politicians, and Institutional Stress: Presidentialism in Ecuador: 1979-1988*”, Edt. Juan J. Linz and Arturo Valenzuela, **The Failure of Presidential Democracy**, The John Hopkins University Press, Baltimore & London, 1994, ss. 294–327.
- ERDOĞAN, Mustafa; **Anayasal Demokrasi**, 7. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.
- FARCAU, Bruce W.; **The Transition to Democracy in Latin America – The Role of The Military**, Westport, Connecticut-London, 1996.
- GONZALES, Luis Eduardo / Charles Guy GİLLESPİE; “*Presidentialism and Democratic Stability in Uruguay*”, Edt. Juan J. Linz and Arturo Valenzuela, **The Failure of Presidential Democracy**, Baltimore and London, The John Hopkins University Press, 1994, ss. 225–252.
- GÖZLER, Kemal; **Anayasa Hukukuna Giriş – Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, 5. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2004.
- HAKİM, Peter / Abraham F. LOWENTHAL; “*Latin Amerika’nın Kırılğan Demokrasileri*”, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Derleyenler: Larry Diamond / Marc F. Plattner, (Çev. Ergun Özbudun), Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, ss. 357–370.
- HAMİLTON, Alexandre / James MADİSON / John JAY; **Anayasa Üzerine Düşünceler: Federalistler’in Makalelerinden Seçmeler**, (Çev. Mümtaz Soy-sal), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, İstanbul, 1962.
- KAMINSKY, Elijah Ben-Zion; “On The Comparison of Presidential and Parliamentary Governments”, **Presidential Studies Quarterly**, Vol. 27, 1997, ss. 221-245.
- LİJPHART, Arend; “*Introduction*”, Edt. Arend Lijphart, **Parliamentary versus Presidential Democracy**, Oxford University Press, New York, 1992.
- LİJPHART, Arend; “*Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations*”, Edt. Juan J. Linz and Arturo Valenzuela, **The Failure of Presidential Democracy**, The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1994, ss. 91–105.
- MAINWARING, Scoot; “Presidentialism in Latin America”, Edt. Arend Lijphart, **Parliamentary versus Presidential Government**, Oxford University Press, Oxford, 1992, ss. 105–123.

- McCLINTOCK, Cynthia; “*Presidents, Messiahs, and Constitutional Breakdowns in Peru*”, Edt. Juan J. Linz and Arturo Valenzuela, **The Failure of Presidential Democracy**, The John Hopkins University Press, Baltimore & London, 1994, ss. 360- 395.
- MORGENSTERN, Scoot / Benito NACIF; **Legislative Politics in Latin America**, Cambridge University Press, London, 2002.
- NAGLE, John D. / Alison MAHR; **Democracy and Democratization-Post-Communist Europe in Comperative Perspective**, Sage Publications, First Published, London & New Delhi, 1999.
- NINO, Carlos Santiago; “*Ideas and Attempts at Reforming The Presidentialist System of Government in Latin America*”, Edt. Arend Lijphart, **Parliamentary versus Presidential Government**, Oxford University Press, Oxford, 1992, ss. 121-142.
- ORDONEZ, Jose Battle; “*A Collegial Executive for Uruguay*”, Edt. Arend Lijphart, **Parliamentary versus Presidential Government**, Oxford University Press, Oxford, 1992, ss. 168–187.
- ÖZBUDUN, Ergun; **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
- SARTORİ, Giovanni; **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, (Çev. Tuncer Karamustafaoğlu / Mehmet Turhan), Yetkin Basımevi, Ankara, 1993.
- SARTORİ, Giovanni; **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, (Çev. Ergun Özbudun), Ankara, 1997.
- SHUGART, Matthew Soberg / John M. CAREY; **Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics**, Cambridge University Pres, Cambridge, 1992.
- TEZİÇ, Erdoğan; **Anayasa Hukuku**, 9. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2004.
- TUNAYA, Tarık Zafer; **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5. Bası, Araştırma-Eğitim - Ekin Yayınları, İstanbul, 1982.
- ULUŞAHİN, Nur; **Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1999.